

Zundelova teologija na raskrižju imanencije i transcendencije¹

Najobuhvatnije pitanje na koje je Maurice Zundel cijeli svoj život pokušao odgovoriti jest: »Vjerujemo li u čovjeka?« Naime, u crkvenom naučavanju, bilo socijalnom, bilo teološkom, ili čak pravnom, u središtu je čovjek kao jedino biće stvoreno na sliku Božju (usp. GS 12; 17; 29; 34). Maurice Zundel² već je ranije shvatio kako čovjek treba da ima središnje mjesto u njegovu filozofsko-teološkom promišljanju, iako čovjek nije sam sebi dostatan. Prije svega potrebno je reći da mu njegova egzistencijalna, štoviše egzistencijalistička filozofija omogućuje predložiti čovjeku konkretna rješenja u različitim slučajevima, bilo na području gospodarstva, bilo književnosti, ili, pak, na pastoralnoj razini. Kao mistiku evanđelje mu je izvor koji ga neprestano vraća čovjeku kao točki oko koje se okreće Kristov život.

Zatim, Zundel posjeduje dar simpatije, otvorenosti srca bez granice, što mu daje nositi patnje drugih kao ranu vlastitog srca, što se vidi u naslovu jednog od njegovih djela: *Croyez-vous en l'homme?*³ (*Vjerujete li u čovjeka?*). To je pitanje, kao što se može primijetiti, poziv na veličinu i dostojanstvo ljudskog života. Promatrajući Zundelovo mišljenje može se s rizikom zaključiti da Zundel, polazeći od čovjeka k Bogu, od antropologije k teologiji, odgovore na čovjekova pitanja nalazi u vjeri, kao da su odgovori vjere unaprijed proizvedeni, ili kao da je Isus bio jednostavno čovjek uzvišen u puninu. Može se čak misliti da je pokret od Zundelove antropologije k teologiji bez prekida. Tu se može govoriti o imanentizmu jer bi tada transcendencija objave bila ne-radikalna. No kad bi Isus bio samo čovjek uzvišen u puninu božanstva, svaki bi čovjek trebao posjedovati istu bit kao i Isus Krist. Zundel je pokušao radikalno odgovoriti na to temeljno pitanje. Njegova strast za čovjeka stavlja ga na razinu suvremenoga mišljenja i, štoviše, nadilazi ga. Svjestan je kako je bijeda velika prepreka čovjeku da se temeljno ostvaruje kao čovjek. Stoga je čovjek »pozvan sebe osvajati i oslobađati, otkrivajući u sebi taj nutarnji prostor koji je temelj njegova dostojanstva i slobode kroz koji se on kao osoba potvrđuje«⁴. Zato prije svega želi »spasiti« čovjeka. Na tom putu prepoznaje Isusa Krista kao

1 Za produblivanje znanja o Zundelovoj teologiji upućujemo na diplomski rad Tomislava Kovača koji je obuhvatniji i bogat informacijama o Mauriceu Zundelu. T. KOVAČ, *Obrisi teološke antropologije Mauricea Zundela* (diplomski rad), Zagreb, rujan 2002.

2 Za životopis ovog velikog teologa vidi: T. KOVAČ, *Obrisi teološke antropologije Mauricea Zundela* (diplomski rad), Zagreb, rujan 2002, 3; M. WOLF, Maurice Zundel (1897-1975) teolog i mistik za naše doba, u: *Kana*, 31 (2000) 2, 40-41.

3 Maurice ZUNDEL, *Croyez-vous en l'homme?*, Librairie Arthème Fayard, Paris, 1956.

4 T. KOVAČ, *nav. dj.*, 11.

apsolutnu transcendenciju, ali ne u tom smislu da bi objava bila neshvatljiva njezinu primatelju. Izbjegava, dakle, imanentizam koji bi ujedno bio izvorom druge krajnosti, tj. transcendentalizma.

Zundelova antropologija: od »JA-prefabrikata« do »JA-izvora«

Prema Zundelovoj antropologiji, prva se dijalektička stanica nalazi između »JA« i »DRUGI«. Drugi je prije svega neimenovana vrijednost, koja će naći svoje ime u drugom koraku, tj. u »JA« koji sa svoje strane jest čovjek, svaki od nas. Na početku sam samo kao anonimna individua, ali sam pozvan biti osoba. Taj hod od individue do osobe⁵ može se sažeti u dvije riječi: »JA-prefabrikat«⁶ i »JA-izvor«. »JA-prefabrikat« samo je zbir naših strasti koje nam dolaze iz nasljedstva, odgoja socijalne sredine i iz nesvjesnog, dakle iz onoga što je u nama bez naših zasluga. To je ono što smo dobili bez svoje inicijative. Zato ga Zundel zove »JA-prefabrikat«. Nasuprot tomu »JA« nalazi se »JA-izvor«, ili podrijetlo. On se rađa iz naše svijesti i savjesti. To je svijest o prvom pogodnom, ili nepododnom »JA«. Drugim riječima, kad čovjek postane svjestan »JA-prefabrikata« i slobodno djeluje na njega, tada je on u posjedovanju »JA-izvora«. Od tog časa čovjek postane relativno podrijetlo sama sebe, on se stvara na temelju onoga što je prije primio. Neki će cijeli život biti fiksirani u »JA-prefabrikatu«, identificirajući se s njim, uzevši ga kao oružje i zidinu. Oni su zatvoreni u imanentnom krugu. Ima nekih uspjeha »JA-prefabrikata«, no pitanje je jesu li to zbilja uspjesi s obzirom na to da čovjek još nije počeo djelovati. Jer čovjek počinje zaista biti takav kada djeluje u slobodi i sebedarno. Ove pojmove valja shvatiti u metafizičkom, a ne samo u moralnom smislu. Dakle, čovjek treba da se na temelju svoga »JA-prefabrikata« oslobodi kako bi dao sebe. To znači početi stvarati sebe. No to je stvaranje relativno, a znači učiniti svoj život umjetničkim djelom dajući mu nutarnje lice, rođeno od nas samih, koje će se očitovati gestama svih drugih, a da se ne singularizira. Ipak, njegova pojedinačnost razvijat će se unatoč svemu jer nosi pečat naše nadarenosti. Ta napetost između »JA-prefabrikata« i »JA-izvora« nužan je poziv svakome da bude zaista čovjek. To je vrijednost koja daje smisao životu jer bez nje život je besmislen, bezvrijedan i bez sadržaja. U tom smislu Zundel tvrdi da se »čovjekovi korijeni nalaze pred samim čovjekom« – zato što vidi da su čovjeku dane vrijednosti koje mu mogu dati potrebnu hranu za razvijanje »JA-izvora«. No te vrijednosti treba da su čovjeku unutarne, da su na razini njegove slobode, a ne na razini prefabrikata.

5 Zbog te dijalektike može se reći da Zundel pripada personalističkoj struji.

6 *Isto*, 18.

Lijepo – Istina – Ljubav

Intelektualna šetnja u parku Zundelovih djela može nam omogućiti razumijevanje apologije kulture kojom su ispunjene stranice njegovih spisa. Kultura je shvaćena ne kao jednostavna učenost, nego pretpostavlja dinamičnu razmjenu s prirodom, postavljanje objekta u situaciju spram svoga cilja koji je zapravo čovjek u postojanju. To je temeljni i nesebični zaborav samoga sebe u korist stvarnosti koja nadilazi pogled i koja ide onkraj pragmatizma kako bi bila još utemeljenija i vrednija. U tom duhu Zundel će iznijeti divne analize umjetnika, znanstvenika i zaljubljenika. To pokazuje da istinska kultura nije samo stvar inteligencije, nego je stvar života koji uključuje cjelokupnu energiju bića. Svako autentično znanje otvara čovjeka univerzalnome i na taj ga način priprema da priznaje, ma gdje se nalazio, vrijednosti, a to su Lijepo, Istina i Ljubav. To su sve iznošeniji koncepti, značenje kojih je ispraznio svagdašnji život. Zato ih Maurice Zundel gleda i smatra u konkretnom događaju umjetnika (Lijepo), znanstvenika (Istina) i zaljubljenika (Ljubav)⁷. Ovdje možemo zaključiti da je Zundel egzistencijalist, a ne čovjek sustava, i dosljedno tome on postavlja antropologiju, a ne ideologiju. U Lijepom se sam umjetnik skriva da bi ga očitovao. To je put koji ide od nijekanja sama sebe do očitovanja ljepšega. To je ujedno poziv da sebe nadilazimo kako bismo išli u susret Onomu koji je sama sebe transcendirao. Zato nas autentična umjetnost ostavlja sanjarima, ili ispunjenima nostalgijom, zanosom i tako nam otvara svijet u kojemu je umjetnik sebe rastopio – jer je jedna vrijednost obuhvatila njegov život i dala mu je da proizvodi ljepotu koja postaje besplatna i univerzalna. Ista dijalektika vrijedi za znanstvenu i filozofsku istinu. Učenjak i filozof posvećuju svoj život istini. Opsjednut otkrićem, znanstvenik neprestano zaboravlja svoj JA u korist drugoga. Zato će teško govoriti o svom otkriću kao nečemu vlastitom jer je svjestan univerzalne vrijednosti tog otkrića koje pripada svima. On je zadovoljan što je bio samo posrednik jedne istine koja se objavila po njegovu trudu i koja ga je »izbrisala« oduševljenjem što ga on zbog nje doživljava. Prava znanost je, dakle, lišena egoizma. Tako ni filozof koji nije iskusio oslobođenje od svoga JA ne može uvjerljivo govoriti o pravoj slobodi. Ulazimo u istinu ukoliko činimo svoj život transparentnim istini. Na taj način čitav život postaje prožet slobodom, besplatnošću i univerzalnošću kao sama istina. Ista je stvarnost u međuljudskim odnosima, gdje su prijateljstvo i ljubav najsavršeniji izričaji. Naime, reducirali bismo drugoga samo na sredstvo koje treba iskorištavati, ako

⁷ Da bi se bolje shvatio ovaj trokutni put treba samo promotriti Zundelovo mišljenje o Bachu (u: *Muka u Evandjelju po Mateju*) i može se zaključiti da je snaga umjetničkog djela usko povezana sa životom umjetnika. Umjetnik stvara onako kakav on jest, a ne samo iz jednog dijela sebe. Treba vidjeti i Rimbauda i jasno je da ozbiljan umjetnik preferira drugoga, tj. Ljepotu stavlja ispred sebe.

zaboravimo vlastitu i nepovredivu intimnost. Nemoguće je gledati drugoga kao osobu sa slobodom, dostojanstvom i sposobnošću sebedarja, ako sebe identificiramo samo sa svojim »JA-prefabrikatom«. Onaj koji naslućuje otajstvenost vlastite osobe, s poštovanjem i oduševljenjem motri druge kao otajstvo. Možda su ovdje drugi na putu prema ostvarivanju svojih »JA-izvora« te je susret s njima prigoda za zajednički hod uz nijekanje sama sebe. Tako se ostvarujemo otvarajući se drugomu.

Ovdje prijateljstvo i ljubav imaju posebno mjesto. Maurice Zundel kaže da je »spol altruizam kalemljen u našem tijelu«. Kroz seksualnu želju, dakle, lomi se samodostatnost JA i tako se JA otvara nužnosti drugoga. To je težak test ovisnosti ljubavi gdje se događa iskustvo slobode koja pokazuje da nije više riječ o dvama »JA-prefabrikatima« u kojima bi svatko zahtijevao vlastito afektivno ili moralno zadovoljstvo. Ljubimo onako kakvi jesmo, ali prava ljubav zahtijeva sebedarje. U bračnom životu to je hod dvaju bića koja idu prema »JA-izvoru«. Ljubav postaje prostor slobode gdje svatko nalazi utočište u drugome jer zna da će biti bolje zaštićen u njemu, nego u sebi; bolje će ga braniti protiv padova posesivnog i instinktivnog »JA-prefabrikata«. Tada iz horizonta njihove svijesti i savjesti gdje stanuje »JA-izvor« silazi snaga koja osigurava njihovu vjernost jer ih otvara onkraj samih sebe i onkraj njihovih slabosti. Ta onostranost jest upravo Ljubav prema kojoj se uvijek približavamo, a da je ne posjedujemo, jednom zauvijek. U svemu tome, sebedarje je zadatak koji je pred svakim i koji možemo ostvariti pod utjecajem Drugoga koji stanuje u svakome. U ostvarivanju toga zadatka postajemo, prema Zundelu, osoba. On zato kaže da je »osoba stvarnost koja se postaje naslonivši se na vlastite determinizme kako bi stvarala prostor velikodušnosti i slobode«. Prostor velikodušnosti rast je prema univerzalnome bez zatvaranja iza zidina egocentrizma gdje se gasi sloboda. Tako se ostvaruje poosobljenje koje nije stanje, nego postajanje koje može doživjeti padove i uspone. Ali ono bitno jest da se to postajanje temelji na osluškivanju Drugoga koji se objavljuje preko Dobroga, Lijepoga ili Ljubavi. Dosad je taj Drugi koji je prisutan u nama – neimenovan. Ali sada se može utjeloviti, uzeti lice i dobiti ime. On je čista unutaršnjost, prostor slobode bez granica koja otvara obzor naše slobode, potpuno sebedarje koje ne povređuje naš »JA«, nego probuđuje u nama snage darivanja. On je izvor koji nas čini izvorima. Možemo već primijetiti da se ocrtava lice Boga kroz te kvalifikacije, ali ga se Zundel boji imenovati Bogom, kako bi izbjegao rizik da bude »Bog-prefabriciran«, ili rizik dogmatizma. Čitav je kozmos preko čovjeka u iščekivanju te vječne Osobe koja dolazi uzeti čovjeka u njegovim korijenima kako bi mu pomogla postati osobom. Valja reći da čovjek ipak ima pred sobom mnogo putova u tom ostvarivanju i može, dakle, izabrati lutanje različitim putovima. Danas se oni zovu: panteizam, marksizam, ničeizam... Nasuprot tim putovima jest put palestinskog hodočasnika, koji je zapravo konačna Božja objava i koji nam ostavlja najvažniju zadaću: »Ljubite jedni druge«, pokazujući da je Bog

od vječnosti Ljubav te da je Ljubav jedini važan put. Zato se svaki čovjek u postajanju temeljno poosobljuje tom Osobom-Ljubavlju.

U Isusu Kristu...

Već smo u početku vidjeli veličinu rizika u shvaćanju Zundela kao onoga koji želi pokazati čovjeka implicitnom objavom što čeka da bude očitovana u Kristu. Osoba Isusa Krista bila bi tada samo produženje ljudske krivulje. Ta bi krivulja prepoznala u Isusu osobu koja se već nejasno pojavljuje u čovjeku. Na taj bismo način podcjenjivali evanđeosku revoluciju koja dolazi k čovjeku s visina Objave i učinili bismo Isusa *super-starom* koji odgovara našoj žeđi za simpatijama, našim potrebama za jedinstvom, našim zahtjevima za socijalnom pravednošću... Isus bi bio samo guru, mudrac, vođa itd. To je rizik imanentizma gdje se pokušava polako izbrisati ili utopiti njegovu božansku narav u ljudsku. Odnos između antropologije i (objavljene) teologije ne znači antropološku redukciju koja bi dosljedno tome izmislila Objavu samo na temelju ljudskog iskustva. Iako se vidi crta kontinuiteta od Boga k čovjeku – jer je i Isus čovjek – taj se kontinuitet lomi polazeći od čovjeka k Bogu jer se Isus Krist pokazuje u isto vrijeme i kao Bog. Nije u Isusu čovjek koji na se preuzima Boga, nego je Bog taj koji preuzima ljudsku narav i pobožanstvenjuje čovjeka, a pobožanstvenjenje se događa jedino po Božjem djelovanju – ako ga čovjek ne odbija. Ovdje valja pripomenuti i to da nije riječ o transcendentalizmu koji je suprotnost imanentizmu. To bi, naime, značilo Kristovu transcendenciju smatrati transcendentalizmom koji odvaja čovjeka od Boga, razum od vjere... i koji smatra da čovjek svojim snagama ne može ništa znati ni o Bogu ni o samom sebi. Prema takvom shvaćanju vjera daleko nadilazi razum i on joj je samo sluga kojemu ona sudi s visoka. Jasno, znamo da je konačan nesposoban obuhvatiti beskonačnog, ako pod obuhvaćanjem podrazumijevamo da bi konačan trebao u potpunosti shvaćati beskonačnog te ga isprazniti od njegovih sadržaja. Priznajemo da je *Homo capax Dei* samo ako se čovjek otvara Bogu, priznaje vlastito ograničenje, postaje plodno tlo za Riječ i ako osluškuje tu Riječ. Onaj koji je svjestan svoje konačnosti, postaje raspoloživ za beskonačnost. U tom smislu Zundel vidi čovjeka kao mogućnost beskonačnoga i, dakle, sposobnog za beskonačnost, ili otvorenog »beskonačnjenju«, kako po svom razumu, tako po čitavom svom životu do te mjere da mu njegovo promišljanje o čovjeku omogućuje otkriti nešto o Božjem projektu o njemu. Objava nije više događaj stran čovjeku, nego živi i životni događaj koji ujedno uzvisuje ljudsku narav. To je događaj Isusa Krista. S njim čitava povijest dobiva puninu. Prošla i buduća vremena usmjeravaju se i ispunjavaju po njemu. Da bi taj događaj bio moguć bila je potrebna ljudska narav sposobna za Boga. Da bi primio toga Drugoga

koji je Sin Božji, trebao je čovjek potpuno otvoren Drugome, čovjek koji nije zatvoren u vlastitom JA. Dakle, da bi Bog preuzeo ljudsku narav, trebala je čovječnost dovoljno otvorena da prihvati Božji plan. Odatle Isusovo rođenje kao rođenje Sina Božjeg i Sina čovječjeg. Ovdje nema ni imanentizma ni transcendentizma.

U Isusu se očituje misterij božanskog odnosa koji »pomiruje« jedinstvo božanske naravi i pluralnost osoba u Trojstvu. Na teološkoj razini osoba predstavlja živo ognjište odnosa. Zato govoreći o Trojstvu Maurice Zundel kaže da je ono »ekstaza ljubavi s trima ognjištima«. Svaki put kad pojedinac odbija biti ognjište otvorenih i slobodnih odnosa, dosljedno se tome udaljava od »biti osoba«. Zatvoreni u posesivnom egoizmu i imanenciji gubimo svaku transcenciju, svaku unutarost i svako oslobođenje samih sebe. Pojedinac je dakle, pozvan biti osoba u Isusu. Zundel nam pokazuje kako čovjek teži »biti osobom« zahvaljujući odnosu prema Drugome u Isusu Kristu.

I na kraju, važno je reći da polazeći od ljudske osobe do osobe u Isusu Kristu ne možemo ekskluzivno govoriti ni o kontinuitetu, ni o diskontinuitetu. Jer, s jedne strane, ako postoji samo kontinuitet, Krist bi bio samo sublimirani čovjek, apoteoza evolucije. S druge strane, pak, ako je riječ samo o diskontinuitetu, Krist je »odrezan« od čovjeka i ne vidimo kako mu išta može reći i biti za nj vrijednost koju čovjek treba da živi i ljubi.

Transcendencija »osobe« u Isusu Kristu: problem kontinuiteta i diskontinuiteta

U Zundelovoj koncepciji osobe u odnosu na Isusa Krista, možemo tvrditi bez dvojbe da se Krist rodio kao osoba, dok je čovjek pozvan biti osoba. U Kristu osoba ima prednost nad prirodom, dok u čovjeku osoba treba da izraste iz dubine čovjekove prirode. Kako onda objasniti da u Isusu osoba ontološki pretihodi prirodi i odakle mu ta transcendencija? To nije nikakav arbitrarni dekret. Razlog je jednostavno u tome što je Krist oduvijek Druga Osoba Trojstva koje je žarko ognjište triju Osoba. Čovjek je u nedostatku osobe. Osoba u njemu mora prevladati vlastite granice da bude altruizam i odnos prema drugome. Riječ, Sin Božji, već je po svom ontološkom statusu odnos unutar Trojstva i čisti altruizam. Utjelovljenjem on zadržava svoje teološko dostojanstvo. U tome je diskontinuitet koji ništa ne može nadoknaditi. Ali ovdje je i kontinuitet: ako je osoba ono što ih razlikuje, ona jest i ono što ih spaja – jer je čovjekovo otajstvo da teži prema poosobljenju. Osoba u Kristu dolazi odozgor, ako se može tako reći, od trinitarne Transcendencije, a osoba u čovjeku dolazi odozdo i razvija se u svjetlu Drugoga. Diskontinuitet je metafizički, dok je kontinuitet teološki. Drugim riječima, čovjek je u pokretu transcendencije, a osoba u Kristu jest

radikalna transcendencija. To, naravno, nadilazi naše ljudsko mucanje. Zato Tertulijan veli: »Vjerujem, jer je apsurdno«. Tertulijan ne vjeruje u apsurd, to bi bilo besmisleno, nego smatra da to nadilazi svaku sposobnost obuhvaćajućeg shvaćanja. On ovdje vidi pečat Transcendencije. Ovdje se razum umara u promatranju. To je diskontinuitet. Ali tu je i kontinuitet unutar diskontinuiteta. Tko zna da je Bog ljubav, da je Trojstvo zanos ljubavi s trima ognjištima, da se vlastitost ljubavi sastoji u poletu, elanu prema drugome, taj uči da ljubav može učiniti ono što razum ne može. Kad je ljubav identična bivstvovanju, postaje čisto darivanje. Ovdje nema više mjesta za razumijevanje, nego samo za klanjanje jer po toj je ljubavi osoba Isusa Krista postala zaljubljena u ljudsku osobu. Zaljubljeni Bog! Ljubav je dakle, ta koja postavlja kontinuitet što nadilazi razum. U ljubavi čovjek se »kristificira«. Zato Maurice Zundel svojoj definiciji osobe – s kojom smo se već upoznali i koja glasi da je »osoba stvarnost koja se postaje naslonivši se na vlastite determinizme da bi stvarala prostor velikodušnosti i slobode« – dodaje: »Ontologija osobe dovršava se u mistici transformirajućeg jedinstva«. To jedinstvo preobražava nedovršenu ljudsku osobu u kontaktu s dovršenom osobom Isusa Krista.

U Isusu Kristu događa se susret imanencije i transcendencije koji pomaže našem trudu da postanemo osoba u Mističnom Tijelu Kristovu – Crkvi. Ovdje možemo primijetiti da Crkva nije »nešto«, nego »netko«, tj. osoba Isusa Krista koji nastavlja govoriti preko ljudi koji ga ljube i koji mu se otvaraju. To je Bog povjerenja čiji Duh poučava ljude jedinstvenosti Objave i ujedno objavljuje čovjeku njegovu veličinu i dostojanstvo. Taj Duh je Duh koji često djeluje u šutnji. Bog šuti kako bi ga čovjek otkrio unutar sama sebe. Ovdje opet nema ni imanentizma ni transcendentalizma, nego kontinuitet koji nadilazi diskontinuitet: dovršena osoba Isusa Krista dolazi u susret ljudskoj osobi na putu dovršenja. Zundelova teologija nadilazi imanentizam i transcendentalizam.

Nakon ovog kratkog, djelomičnog i nesavršenog putovanja u šumi Zundelova teološkog promišljanja treba reći da taj autor ostaje velik mislilac kojega valja otkriti još dublje i ozbiljnije kako bi se obogatilo naše ljudsko promišljanje o *Nepoznatome Bogu*. Treba pokazati današnjem čovjeku put povratka k Bogu koji duboko vjeruje u čovjeka, premda se čini da čovjek više ne vjeruje u Njega, a ni u sama sebe, što je još drastičnije i dramatičnije. »Naime, ako se čovjek ne želi spasiti, ništa i nitko ne može ga spasiti.«⁸

Odilon-Gbènoukpo Singbo

8 M. ZUNDEL, *nav. dj.*, 9.